

Tarih Bilimi İçin

Pour la Science de l'histoire/For The Science of History

Claude Cahen, Ahmed Said Yalçınkaya (Çevirmen)

Atıf/©: Claude Cahen(2020). Tarih Bilimi İçin, (Çev.) Ahmed Said Yalçınkaya, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 2, ss. 211-228.

Citation/©: Claude Cahen(2020). Pour la Science de l'histoire, (Çev.) Ahmed Said Yalçınkaya *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 2, pp. 211-228

Notlar/Notes

Bu makalenin orijinal künye bilgisi şu şekildedir; "Claude Cahen, (1946). *Pour la Science de l'histoire. La Pensée, No. 8, Juillet-Septembre*, pp.36-50."

Orcid:

0000-0002-6900-2384

Ahmed Said Yalçınkaya (Çevirmen)

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü

Makale Türü-Article Type

Tercüme/Translation

Geliş Tarihi-Received

2020-10-28

Kabul Tarihi-Accepted

2020-12-30

Sayfa-Pages

211-228

**Yazar(lar), herhangi bir çıkar
çatışması beyan etmemiştir.**

Öz:

Ünlü şarkiyatçı Claude Cahen'in kaleme aldığı ve tarafımızdan Türkçeye tercüme edilen bu makalenin, onun tarih biliminin toplum ve akademi çevresindeki algısı, temellendirilmesi ve geliştirilmesi noktasındaki düşüncelerini anlamak bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Tarih bilimi, Tarihçilik, Claude Cahen.

Abstract:

This article, written by the famous Orientalist Claude Cahen and translated into by us Turkish, is important in terms of understanding his thoughts on the perception, foundation and development of historical science around society and academia.

Keywords: The Science of history, Historiography, Claude Cahen.

Résumé:

Cet article, écrit par le célèbre orientaliste Claude Cahen et traduit par nous en turc, est important en termes de compréhension de ses réflexions sur la perception, la fondation et le développement de la science historique autour de la société et du milieu universitaire.

Mots-clé: La Science de l'histoire, Historiographie, Claude Cahen.

GİRİŞ

Ünlü Fransız Şarkiyatçı Claude Cahen¹ hakkında yazılan biyografi yazılarını incelerken Maxime Rodinson'un (1915-2004) Cahen'in "Pour La Science de L'histoire" makalesi hakkında "Az insanın bildiği, ancak yine de dikkatlice okunmayı ve üzerinde düşünülmeyi hak eden harika bir makale"² ifadesi bizi bu makaleyi incelemeye akabinde Türkçeye çevirmeye yöneltti.

Claude Cahen'in bu makalesini Türkçeye çevireceğimizi kendisine duyurduğumuzda tüm samimiyeti ile makalenin yayını için telif haklarını bize veren, nezaketi, akademik duyarlılığı ve tavsiyeleri ile desteğini bizden esirgemeyen Bordeaux Üniversitesi öğretim üyesi sayın Michel Cahen'e teşekkür ederiz.

---

¹ Claude Cahen (1909-1991): Fransız şarkiyatçısı. 26 Şubat 1909'da Paris'te doğmuştur. École Nationale des Langues Orientales'den 1931 senesinde Türkçe-Arapça bölümünden mezun olmuştur. 1936 senesinde Türkiye'ye gelerek çeşitli araştırmalarda bulunmuştur. 1940 senesinde "La Syrie du Nord à l'époque des Croisades" adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır. 1945-1959 seneleri arasında Strasbourg Üniversitesi ardından da 1959-1979 seneleri arasında akademik kariyerini sonlandırdığı Sorbonne Üniversitesi'nde görev yapmıştır. Claude Cahen özellikle Ortaçağ Türk ve Müslüman tarihi üzerine yoğunlaşması sebebiyle bu dalda hayli uzmanlaşmış ve bir otorite haline gelmiştir. Özellikle araştırma yaptığı toplumların dillerine hâkim olması, o toplumların iktisadî ve idarî tarihlerini incelemesini sağlamış, bu sayede de hayli önem arz eden çalışmalar ortaya koymuştur. Haçlı Seferleri hususunda kaynakları mukayeseli bir şekilde inceleyerek bu alana yeni bir anlayış getirmesi yanında Mısır, Suriye ve Anadolu devlet ve medeniyetleri üzerine yaptığı çalışmaların derinliği, bu alanda Cahen'i farklı bir konuma getirmiştir. Cahen 18 Kasım 1991 tarihinde Savignysur-Orge'de ölmüştür. Detaylı biyografik yazılar için bkz. L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques, *Arabica*, Brill, T. 43, Fasc. 1, (Jan., 1996). Özellikle bu sayıda Ahmet Yaşar Ocak'ın kaleme aldığı "Un Seldjoukide anatolien contemporain: Professeur Claude Cahen (ou cinquante ans de recherche en histoire turque)", pp. 116-134" adlı yazısı da Cahen'in Selçuklu tarihçiliği hakkında detaylı ve doyurucu bilgiler-görüşler içermektedir. Claude Cahen'in tüm çalışmalarını bibliyografisi için bkz. Bibliographie des travaux de Claude Cahen, *Arabica*, T. 43, Fasc. 1, L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques (Jan., 1996), pp. 264-295; Muhammet Kemaloğlu, *Claude Cahen Çalışmaları Ve Hakkında Yapılan Araştırmalar*, İSTEM, S. 22 (Aralık 2013), s. 187-207. Claude Cahen ve çalışmaları hakkında yapılan Faruk Yıldız, "Claude Cahen ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme (1909-1991)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2015. Ayrıca bkz. J.-C. Garcin, "Sur Claude Cahen", *Revue de monde musulman et de la Méditerranée*, sy. 59/60 (1991); Necîb el-Akîkî, el-Müstesrihün, Kahire 1964, I, 342-346; Michel Balivet, *Claude Cahen*, DİA, C. 7, ss. 15-16. Ayrıca Claude Cahen hakkında bkz. Michel Cahen, L'Historien et le politique: Engagement, pensée scientifique chez Claude Cahen: Réflexions et quelques souvenirs d'un fils sur son père, *Itinéraires de l'Orient: Hommages à Claude Cahen*, ed. R. Curiel and R. Gyselen, Res Orientales 6, Bures-sur-Yvette 1994, pp. 385-442; Jean-Michel Mouton, *Itinéraires d'Orient, Hommages à Claude Cahen*, Res Orientalis VI, Studia Islamica 1995, No. 82, pp.154-158; Thierry Bianquis, Pour un réexamen de l'apport de Claude Cahen sur la fiscalité, *Arabica* 1996, pp.135-145; Lapidus, I.M., Review of *Itinéraires de l'Orient*, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol 39/2 1996, pp.189-90; Jean-Marie Martin, La féodalité vue par Claude Cahen, *Arabica*, T. 43, Fasc. 1, L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques, Jan. 1996, pp.244-249; Bernard Lewis, Claude Cahen, 26 February 1909-18 November 1991, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 141, No. 2, Jun. 1997, pp.218-220; Elizabeth A., Zachariadou The Oguz tribes: the silence of the Byzantine sources in R. Curiel und Rika Gyselen *Itinéraires d'Orient, hommages à Claude Cahen*, Res Orientales VI, Bures-sur-Yvette 1994, pp.285-289; Paul M. Cobb, *Itinéraires d'Orient: Hommages à Claude Cahen* by Raoul Curiel, Rika Gyselen, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 57, No. 3, Jul. 1998, pp.220-221; Mohammed Arkoun, dans *Transgresser, déplacer, dépasser: Histoire générale et histoire de la pensée (en hommage à Claude Cahen)*, chapitre III de Humanisme et Islam: Combats et propositions, 311 p, Librairie Philosophique Vrin, 4 avril 2005, p.90-91, p.111 et p.126; Anne-Marie Eddé, Claude Cahen et les sources arabes des croisades, *Arabica*, T. 43, Fasc. 1, L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques, Jan., Leiden 1996, pp.89-97; C. Edmund Bosworth, *Itinéraires d'Orient, Hommages à Claude Cahen* by Raoul Curiel, Rika Gyselen, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Third Series, Vol. 6, No. 1, Apr. 1996, pp.83-87.

² Maxime Rodinson, *Claude Cahen (1909-1991)*, CEMOTI: Cahiers D'Etudes Sur La Mediterranee Orientale Et Le Monde Turco-Iranien, n°13, L'immigration Turque en France et en Allemagne, p. 194.

TARİH BİLİMİ İÇİN³

İnsanların alışkanlıkları ve geçmişe bağlı yaşayagelmelerinden doğan nefretlerinden; bozukluklar ve devrimlerle dolu tarihin karalandığını ve sorumlu tutulduğunu nihayetinde de “zavallı, küçük varsayımlara dayalı bilim” olarak nitelendiğini sıklıkla duymaktayız. Tarihsel açıdan ortaya çıkan farklı disiplinlerin sayısının giderek arttığı bu yüzyılda, akılcı temellendirmelerini sonsuzlukla tasvir eden düşünürlerin bile bu yorumu yaptığını görmekteyiz. Son olarak Baby, aynı şekilde, bu aşağılamayı doğrular gibi görünen hâlihazırda birçok çalışmanın olduğuna dikkat çekiyor. En yüksek getiriye sağlayan müşteri tabanıyla, ünü sosyal davranışlarından gelen kalem tacirlerinin istekleri arasında bilgisiz okuyucuya yapılan “tarih” tanımında “Gerici bir anlayış olan geçmişi övme yönelimi ve modası geçmiş bir romantizm ihtiyacını karşılamak için üretilen eserlerde yer alan tarihî verilerin kullanılması” şeklinde aslında iki yöne çekilebilecek gizli bir çelişki mevcuttur. Peki, bu durumda tarihi gerçekten anlamaya istekli ve bilimsel bir tarih yöntemini tercih eden topluma ne sunuluyor?

Uzmanların yaptığı çalışmalarda bile, hizmet ettiği disiplinin bilincinde olan tarihçi, bu disiplinin doğurabileceği politik sonuçlardan korkamaz. Öğrencilikte; insanlığın evriminde bu disiplinin kapladığı yer hakkında bilgi sahibi olmadan, önemi anlaşılmadan ne kadar çok şey öğrenilebilir? Akademisyenlikte ise defalarca kez konuları, gerek sonucunda ortaya pek fazla yeni bilgi çıkaramamaları, yanlış yöntemler izlemeleri, konular arasındaki bağlantıların doğru kurulmaması, anlam kapalılıkları, gerekse bazı bakir kalmış araştırma alanlarının araştırmacıların yeterince ilgisini çekmemesi sebebiyle, birçok araştırma sonuçsuz kalmıştır. Tarihî çalışmalara yaklaşırken, araştırmanın ana aşamalarında her araştırmacının genel bir değerlendirme yapması isteniyor. İnsanlığın var oluşsal kaynağını, eğer bir şeyler biliyorsa bu konuda ne bildiğini düşünmek suretiyle, yerle, dönemle, başka benzer anlarla benzerlik kurması, bu ayrıntıları görmezden gelmemesi yahut eğer bütün bunları da biliyorsa bu olayın etrafında gelişen diğer olaylarla ve insanlığın evrimiyle bağlantı kurması bekleniyor. Kısaca tıpkı fizikçilerin doğanın maddesel kısmını inceleyerek şeylerin “nasıl”ını ortaya çıkarması gibi... Eğer elle tutulur sonuçlar elde edilebileceği ihtimaline inanılmasaydı, tarih üzerine akademik araştırmalar ve çalışmalar yapılamazdı. Fakat, eğer gerçekten bir tarih bilimi inşa edilmek isteniyorsa bilimsel bir çalışma hazırlamak için dikkat edilmesi gereken unsurlar mutlaka göz önüne alınmalıdır.

Biz geleceğin öğrencilerine, dünün öğrencilerinde eksik olan bu tarihe dair hevesi, yeniden kazandırmak istiyoruz. Biz; geleceğin öğrencilerine, dünün öğrencilerinde olan hevesi yoksunluğunu gidermek noktasında yardım etmeyi istiyoruz. Kanaatimizce onlara takip edecekleri düşünce yollarını sunmalıyız. Bu yollar, yeni olmaktan uzaktır ve gelişmiş derinleştirmelere boş bir hedef ile girmemenize neden olur. Bunlar, hâlihazırda söylenmiş ama mantığını yitirene kadar da söylenmesi gereken, çok basit kanıtlardır.

Genel anlamda bilimin yetersizliği, sıklıkla yanlış anlaşılmalara yol açan bazı temel özellikleri üzerinde kendimizi geliştirmeden tarih biliminde çalışmanın koşulları üzerine düşünemeyiz. Bu konuya geri döndüğümüz için okurlarımızın affına sığınarak diyebiliriz ki -her birimizin mütemediyen farkına vardığı üzere- bazı fikirler, teoride kabul edilmiş olsalar dahi o

---

³ Bu makale Claude Cahen tarafından “Pour la Science de L’histoire” adıyla 1946 senesinde La Pensée dergisinde yayınlanmıştır. Claude Cahen, Pour la Science de L’histoire, La Pensée: Revue du Rationalisme Moderne Art, Sciences, Philosophie, N. 8 (Juillet-Aout-Septembre), Paris 1946, pp. 36-50.

bazı fakirler hakkında düşünölmeye devam ediliyor; dolayısıyla onun daimi bir parçası olmamız için uğraşmamız, düşünmemiz gereken bir disiplin ruhu vardır.

Her bilim, objektif bir değerdendirmenin elemanı olamayacaktır; yani, ancak maddesel olarak kullanılamayacak objelerin değerdendirmesini reddettiğinde oluşur. Bilim, bilimcilik ile aynı şey değildir. Biz de önsel (à priori) olarak, bilimle uğraşırken tıpkı her şeyi bilip açıklayacağımızı savunmadığımız gibi bilim ve bilimciliğin aynı şey olmadığını da inkâr etmiyoruz. Madden gösterilebilir olmayan şeylere dayanan idrakleri alır, başlangıçta keyfi seçilmiş, evrende var olan ve lehinde veya aleyhinde hiçbir nesnel kanıt bulunamayan, bir karara dayanıp mantıksal olarak mümkün değerdendirmeler inşa ederiz. O hâlde bilim adamı; metodun gerekliliği dolayısıyla -tabii eğer bu metot, herhangi bir metafiziksel bilgiye karşı çıkmıyor veya tersine bir metafiziksel bilgiyi oluşturmuyorsa- maddecidir. İnsan, metafizik bir alanı düşünsün ya da düşünmesin, bilim adamı, bilime metafiziği dâhil etmemeli, sadece seçilen maddeci kanıtlama yollarını kullanmalı. Örneğin Pasteur maneviyatçı (spiritualiste), Claude Bernard ise ateisttir. Ancak çalışma yöntemlerinde fark yoktur. Bilimin dışında herkes bir inanca mensup olup olmadığını söylemekte veya bunun boş bir uğraş olduğunu düşünüp bu konuyu göz ardı etmekte serbesttir. Fakat bilimde Pasteur, Claude Bernard'dan daha metafizikçi değildir. Bu kıyaslamaya girmek sadece zaman kaybıdır. Bu sebeple "maddeciliğin" kanıtlama yöntemi de gözlemlenmek hatta mümkünse deney yapmaktır.

Doğa bilimleri kendini, gelişmeler ölçüsünde, daha sonradan tamamen bırakacakları, belirlenimci (déterministe), mekanik bir dünya anlayışından yavaş yavaş uzaklaştırmıştır. Başlangıçta düzenli olarak gerçekleşen olaylardan birinin diğerdendinin sebebi olduğu kabul ediliyordu. Bu belirsiz tanımlama insanın yaratıcı gücünün doğanın işleyişi sayesinde asimile olması ile değışti. Bu görüşü değerdendirmeye alırsak ya çeşitliliği açıklamayan bir kimlik ya da hiçten bir şey yaratma-ki bu da hiç mantıklı değil- olarak belirleyebiliriz. Bilim adamları oldukça hızlı bir şekilde bu açıklamanın sözel yanının ve gerçekte, aynı anda olan iki olaya hiçbir basit doğrulama getirmediğinin farkına vardılar. Bu da bilimsel uygulamalarda birliktelik serisini yerleştirdi: Artık bir yasa (kanun, kural) araştırmak yerine olayın nedenleri araştırılmaya başlandı.

Fakat sırasıyla yasa kavramını ve buna bağlı olarak nesne ve olay (phénomènes) kavramlarını da revize etmek gerekiyordu. Uzunca bir süre, bilim "şeyci" (chosiste) olarak kaldı, yani olayları ve nesnelere, bunların aralarındaki ilişkiyi bulmak için değerdendirdi. Yine de belirgin bir şekilde sınırlandırılmış bireysellikte (individualité) kaldı. Günümüzde bilim adamları, doğanın bize bireysellikler değil sadece başka nesne ve olaylar ile ayrılmaz bağlarla bağlı olan nesnelere ve olaylar sunduğunu anladı. Bunlar doğa tarafından bize verilen nesne ve fenomenler bütünüdür. Bu nesne ve fenomenleri bütünden bağımsız olarak tanımlamak boşuna bir çaba olacağı gibi, bütünün herhangi bir parçasında yapılacak olan bir değışimin de diğerdend parçalarda da karşılık bulacağı bir gerçektir. Hareketi, istikrar ve istikrarsızlığı bir arada olan bir sistemden başka bir şekilde tanımlamak imkânsızdır. Tıpkı hareket içermeyen, ayrıca zaman faktörü de barındırmayan, uzamsal (spatiale) bir büyüklük tanımlamanın imkânsız olduğu gibi. Uzamsal hareketler dışında zamansal (temporelle) bir büyüklük belirlenemeyeceğini de düşünürsek, doğanın bize birbiriyle bütünlük bir zaman-mekân (temps-espace) yapısı sunduğunu fark ederiz. Bu "şeyci" kavramların en iyi çözümlenmiş olan kütle (masse) bile, bu yapının içinde çözölür. Bir diğerdend imkânsızlık ise, gözlemcinin doğası ile gözlemlenenini ayırmaktır ki modern bilim bu nedenle göreceli veya daha iyi bir tabirle "totaliterdir".

Nesneler ve olaylar bize değişmez bir bireysellikte görünseler de, bu sadece bizim büyüklük ölçeğimizin kıyaslaması, yani kabaca, ortalama olarak yapılan hesaplardan kaynaklıdır. Bir kabın duvarlarındaki gaz basıncı temelde sabittir, fakat bu sonsuz moleküllerin belirsiz değişkenlikteki vuruşlarının ortalamasıdır. Toplam basınç, bizim ölçeğimizde, mutlak bir zorunluluk değil neredeyse sonsuz bir istatistiksel olasılıktır (probabilité statistique). Belirleyici kural kavramı, yerini istatistiksel olasılığa bırakmıştır. Fakat bu determinizmin yanlış olduğu anlamına gelmez. Hâlâ pratikte kanıtlanmış olan kuralların varlığı ve bütünün parçalarının birbirine tesadüfen bağlanmadığı gerçeği, geçerliliğini koruyor. Aceleci spiritüalistler (tinselciler), yeni bilim anlayışının içerisine insani ve ilahi özgürlüğü sokabileceğimiz bir çatlak bulduklarına inandılar. Tuhaf bir şekilde gerçekçi olmayan, doğa kanunlarının kesinliğine etki etmeyen özgürlük anlayışından bahsetmiyorum bile! “Bir olayın tespitini büyüklüğün belirli bir ölçüsünün dışında yapmanın da bir nesne veya bir olguyu evrensel bir ağın bağlantılarından başka bir şekilde açıklamak da mümkün değildir.” demek determinizme karşı çıkmak olmadığı gibi, yapılması gereken de sadece neden ve sonuçların determinizminin mekanik anlayışını tamamen aşmaktır ki, bu sebepler ve sonuçlar aynı kümenin ayrılmaz birer üyesi olmaktan başka bir şey değildir. Ve öyle ki başka bir denge anında terse çevrilip sebep sonuca, sonuç da sebebe dönüşebilir ve bahsi edilen bu durum evrensel etkileşim (l’universelle interaction) kümesinde var olan karşılıklı eylemlerdir. Bununla birlikte, doğanın çeşitli yönleri de bize dağınık halde değil zıt çiftler halinde verilir. Örneğin dalga-parçacık (onde-corpuscule), kütle-enerji (masse-énergie) vb. Bilimsel ilerleme hiçbir zaman birine evet; diğerine hayır demekten ibaret olmamıştır. Bilimsel ilerleme dediğimiz şey, her ikisini de hesaba katarak ikisinin de ötesinde yeni bir fikir bulmaktır. Tıpkı Einstein’ın teorileri, dalga mekaniği (mécanique ondulatoire) gibi. Hatta, özellikle matematikte, önceki bilginin olumsuzluğu üzerinden ilerleyip daha sonra ikisini de aynı anda dahil etmeye izin veren yeni bir fikir icadı da yapılabilir. Negatif sayılar (nombre négatifs), sanal sayılar (nombre imaginaires), öklit dışı (non-euclidiennes) geometriler gibi. Bunu felsefi dille ifade edecek olursak “bilimsel düşünce diyalektik ilerler (la pensée scientifique procède dialectiquement)”.

Doğal olarak bu, soyut bir çalışmadır. Ama dikkat! Bazılarına göre düşünce, içinde kavramları yaratarak keyfi bir iş çıkarır, bilim ise böyle değildir. Yani bunlar, bilimsel düşünce için gösterilen çabanın gerçek doğasını yansıtmazlar. Bu nedensel bir süreçle maddesel gerçeklikten (la réalité matérielle) varlık ortaya çıkarma sorusu değildir, lakin duyularımızın kaba görüşlerinin arkasındaki gerçekliğin daha büyük bir yaklaşımını (approximation) bulmamızı sağlar ve başarının da başarısızlığın da yanılmayan ve keyfi olarak ortaya konulmayan bir ölçütü, bir kanıtı vardır. Örneğin yaratıcı bir buluş (l’invention créatrice) yahut eylem... Radyo dalgalarının (onde hertziennes) gerçekliği üzerine yapılan verimsiz bir konuşma bizi ilgilendirmiyor; çünkü biz gerçek bir nesne olan telsiz telgraf (T.S.F. Télégraphie Sans Fil)⁴ sayesinde Hertz’in başarıya ulaşıp gerçeği bulduğunu biliyoruz. Bilim, nesnel başarının gereksinimlerini (exigences) karşılamak için, daha soyut (abstrait) kalan kısımların üzerinde durmuştur. Bu eylemin başarısı, bilimin nesnelliliğinin (objectivité de la science) bir garantisidir. Tam tersi yolda, bilimsel yasalara meydan okuyarak hareket etmek ise boşa kürek çekmekten başka bir şey değildir.

Bilim, doğanın çeşitliliği ile karşı karşıya kaldıktan sonra sayısız bilim dallarına bölünmüştür. Fakat bu dallar arasında herhangi bir çeşitte farklılık veya bağımsızlık söz konusu değildir. Tabii, her bilimin öncelikli olarak ilgilendiği kendi alanı ve bu alanın özellikleri ile ilgili

⁴ T.S.F. kısaltmasının anlamı için bkz. <http://stella.atilf.fr/Dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=2239407705;> Pars Tuğlacı, Türkçe-Fransızca Sözlük, İnkılap ve Aka Kitabevleri Yayınları, İstanbul 1984, s. 707.

araştırma metotları vardır. Ancak genel düşünme metodu aynı olduğu için bu bilim dalları birbirlerinden ayrı sınırlar çizip kesin duvarlar çekmek yerine, ilerledikçe diğer dalların da ilerleme göstermesi için onlara el uzatırlar. Örneğin fizik (physique), matematiksel (mathématique) işlemler olmadan gelişmeyeceği gibi matematiğin gelişmesi de fiziğin taleplerinden etkilenir. Biyoloji (biologie) ve kimya (chimie) için de bu geçerlidir. Genel olarak bilimin, önceki kazanımlar ile bağlantılı yeni bir veri eklenmesiyle bir öncekinden farklılaşan bir kademelendirme sistemine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Cebir (algèbre), geometri-uzay (espace), mekanik-hareket, dolayısıyla zaman-(mouvement, donc temps), fizikokimyasal bilimler-geri döndürülemez hale geliyor-(devenir irréversible), biyoloji-yaşam-(vie), insan bilimleri-bilinç-(sciences de l'homme-conscience-). Örneğin biyoloji, tüm yaşamımızı fizikokimyasal süreçlere indirgeme olasılığını ön plana çıkarmıyor ama fizikokimyasal süreçlerden ayrı olarak gözlemlenmenin de mümkün olmadığını bilmemizi sağlıyor. Bu fizikokimyasal çalışmalar sayesinde yaşam hakkındaki bilgilerimizi belirleyebiliyor ve sınırlarını çizebiliyoruz. Bahsini ettiğimiz bu çalışmalara dayanmayan açıklamalar, ancak afyonun (l'opium) insanları uyuttuğunu söylemek gibi sözlü varlıkların bir düzenlemesi olabilir, çünkü uyku da bir erdeme sahiptir. Tüm bunlar, tarih biliminin gelişmesi için gereken koşulları sağlamak amacıyla bilimin akılda tutulması gereken özellikleridir.

Belki beni hemen durdururlar. Çıkarımlarıma göre her bilim bir yandan gerçeğin araştırılmasını diğer yandan da araştırma ve ölçümlerin izin verdiği ölçüde açıklanan hipotezleri içerir. Peki, tarih, diğer pozitif bilimlerdeki gibi ne gözlem ne de deney imkânı sunmazken bilimsel bir araştırmaya nasıl devam edebilir?

Şüphesiz ki, insani bilimler içerisinde de, örneğin psikolojide (psychologie), bazı deneyler yapma imkânı bulunabilir, keza sosyolojide (sociologie) de, eğer güncel olaylar konu ediliyorsa direkt olarak gözlem yapmanın mümkün olduğunu da söyleyebiliriz. Oysa geçmiş zamanın incelenmesinde bu yöntemlerden hiçbirini kullanmak mümkün değildir. Fakat tarih biliminde asıl olan, deney (expérience) veya gözlem (observation) yapmak değil, objektif olarak gerçekleşmesinin mümkün olup olmadığını bilmektir. Görülüyor ki, bu noktada tarih ve diğer bilim dalları arasında radikal bir farklılık söz konusu değildir. Astronomi yasalarının çoğu deneye başvurulmadan kurulmuştur. Aynı şekilde, modern fizikte de olayı ve/veya nesnenin kendisini direkt olarak inceleyemeden sadece etkilerine bakarak elde ettiğimiz sonuçlar bulunmaktadır(örneğin elektron). Tersine, mevcut insan hareketlerinin çalışmalara yapabileceği faydadan bile bahsetmeden, toplumların karşılaştırılmalı incelenmesi insani bilimlerin deneyleridir diyebiliriz. Her şeyden önce geçmiş de bize nesnel izler bırakır(örneğin yazılar ve objeler). Diğer yan bilimlerde (epigrafi, paleografi, arkeoloji, nüvizmatik, diplomatik, tanıklık eleştirisi vb.) olanın aksine, gerçek bir tarihçinin etrafında pratikle elde edilmiş bilgiler veya alınmış önlemler yoktur. Bu şekilde bir şeyler öğrenemeyeceğimizi fark etmemiz, gerçeğe yaklaşımlarımızda bize yeni yollar açmamızı sağlar. Bilim bu hususta daha fazla neler yapabilir? Fizik, olası hata payının sınırlarını hesaba katarak hassas bir şekilde ele alınan bu değerlendirmelerdeki ilerlemenin birer parçasıdır.

Aslında, tarihe yöneltilen eleştiri, her zaman temel bir yorumlama hatasından kaynaklanır. Herhangi bir ilişkinin, hususun dışında kalan geçekleri temsil etmekteyiz. Yani, her biri belirli koşullar altında görülen gerçeğin bir yönünü ortaya koyan iki çelişkili yanıtta da şüphecisi (scepticisme) yaklaşıyoruz. Tarihçi olarak bizim şahsi ölçeğimiz detaylardır. Bu sebeple detaylara hipnotize olduğumuz bir gerçek. Fakat detaylar tarih için her bir gaz molekülünün hareketinin hesaplanması kadar zor belki de imkânsızdır. Bu sebeple de önemli değil gibi görünmekle birlikte, bir gerçeğin ortaya çıkmasıyla, tıpkı fiziksel teorilerde olduğu gibi, onunla

beraber o kadar çok fark edilmemiş ve uzun zamandır çelişkilerinin ayırıcına varmadan yanlış yorumlanmış yansımaları da görülür! Zaten bizi gerçeklik yaklaşımına ulaştıran da budur. Dünyada meydana gelen olayların, gerçeklerin bilinmesi, fiziğin hipotezlerini desteklemek için ne kadar gerekliyse tarihçi için de toplumu oluşturan bireylerin başlarından geçenleri bilmek, toplumun özünü kavrayabilmek için de o kadar önemlidir. Tarih için gerçeklerin araştırılması, ne kadar gerekli olursa olsun, fizik veya biyolojinin laboratuvar deneylerinden daha fazla bir şey değildir. Hipotezin kendisinden ayıramadığı gibi çoktan bilim anlayışına dahil olmuş durumdadır.

Tarihi nasıl algılıyoruz?

Tarihin konusu, toplumsal var oluşunun evrimiyle (évolution) birlikte, insandır. Diğer disiplinler, (biyoloji, antropoloji, etnoloji, etnografi, psikoloji, dilbilim, sosyoloji, vb.) insanı biyolojik, sosyal ve bireysel olarak ele alır. Disiplinlerin ihtisaslaşması (spécialisation des disciplines), kapsamlı araştırma yapmak için muhakkak surette gereklidir. Fakat doğal olarak bunların da birleştiği bir nokta vardır ki, insanı bir bütün olarak incelerken kalıcı bir kesişim, disiplinler yaklaşma olmasından daha doğal ve zorunlu bir şey olamaz. Tarihsel araştırmalar bu öznesi insan olan bilimin içinde özel karakterler sunmakla birlikte, önce var oluş koşullarını oluşturmamız gereken bütünü ile bir insan bilimidir.

Tıpkı önceki bilimlerde olduğu gibi beşeri bilimler ve biyofiziksel bilimler arasında da bir kesinti olamaz. Nasıl ki bu bilimler hipotezleri üzerine çalışırken deney yapmayı ve ana değişkeni sabitlemeyi zorunlu tutuyorlarsa, benzer şekilde insani bilimler de daha önceden yapılan çalışmalarda elde edilen kanunları kullanmadan hipotez oluşturup sorular sorulmasına izin vermez. Bazı sınırlı alanlarda (politika, ekonomi gibi) bu hususun gerçekleşmesine kesinlikle karşı çıkamayız. Ancak bu alanların diğer alanlara doğru genişlemesi ve alanların birbirine bağlanması konusunda çok fazla tereddüt mevcuttur. Pratiğin işleyebileceği konusunda herhangi bir ön bilgi verilemese de bahsi edilen bu durumlar hariç, hipotez olmadan insani bir bilim inşa etmek de kesinlikle söz konusu olamaz. Dolayısıyla bizim konumuz insandır, her şeyiyle, insan. Burada bir kopukluk da yoktur. Ögelerin karmaşıklığını veya ana unsuru insan olan bu karmaşık gerçekliğin indirgenemezliği (l'irréductibilité) de inkâr edilemez. Tam aksine! Her birinin toplam bir gerçekliğin yalnızca bir yönü olduğunun ve birinin doğrudan veya bir bütün olarak ilişkilerini ele almadan o kişiyi tamamen anlamak istemenin de boşa olduğunun farkına varılmalı. Özerk ve etkileşimsiz bir alan yoktur. Önemli olan bu etkileşimin metotlarını bulmaktır.

İnsanın verileri diğer bilimlerle nasıl bağlantılar içerir? Bu veriler bize çiftli bir formda sunulur: Fiziksel ve biyolojik yasalara maruz kalan insan vücudu; bilginin nesnesi (l'objet de la connaissance) ve gerçek bilginin öznesi olan bilinç. Bu ikili yapıda: Ne bilincin temel bilgileri olmayan vücut, ne doğanın ve bedeninin farkında olmayan bir bilinç, ne de bu maddesel veriler üzerine bir eylemde bulunmak, mümkün değildir. Beden ve bilinç, ancak ortak gerçekliğin (commune réalité) ayrılmaz yönleri olarak verilebilir.

O halde, eylem, bağımsız mıdır? Bu her yerde ve her zaman karşımıza çıkan bir sorunsaldır fakat bilimsel yöntem için hatalı bir sorunsaldır. Veri dediğimiz şey sadece insan doğasının belirli ihtiyaçlarının bilinci (conscience) ile anlam kazanan bir karardır ve doğa yasaları da bir olay meydana getirerek düzenli olarak belirli sonuçlara yol açacaktır. Bu iki koşul olmadan verilerin etkili bir özgürlüğünün/bağımsızlığının (liberté effective) olduğunu söyleyemeyiz. "Bir nehir içerisinde onu oluşturan su olmasa var olabilir miydi?" sorusunu sormak ile bir problemin tamamen özgür/bağımsız olmasını istemek aynı şeydir.

Özgürlüğün/bağımsızlığın yegâne kanıtı eylemdir ki bu sebeple gerçek yaratıcılık telsiz telgraf (T.S.F.) gibi icatlardır.

Bu perspektiften bakıldığında, maddi (matériels) ve manevi (spirituel) gerçeklerden birinin diğerini doğurduğunu düşünmenin ne kadar yanlış olduğunu görebiliriz. Onların arasında sürekli bir etkileşim (interaction) vardır yahut daha iyi ifade etmek gerekirse insanla ilgili alanlarda, biri, diğeri olmadan tek başına saf bir veri oluşturamaz diyebiliriz.

Ancak, maddi ve manevi gerçeklikler arasında, eğer bilimsel olarak ele alacaksak bilincinde olmamız gereken farklılıklar vardır. İlk olarak yaşamın zaman çizelgesinde ortaya çıkan bir fark vardır. Yeni doğmuş bir hayvan, temel bilince sahip olabilir. Daha sonra da ileriki zamanlara kadar belki de gelişemeyecek olan davranışları, (o zaman da kendini insanın maddi taleplerinin acil baskısından kurtarabildiği ölçüde gelişecek) düşünmeden kopup nesnel doğaya, nesnel adaptasyona yönelmiştir. Dolayısıyla maddeci kısım kronolojide (en azından maddesel olayların oluşmasında) tinsel (spirituel) kısma göre öncelik sahibidir. Öte yandan metafiziksel bir kanıt olmadan yaptığımız, anlamdan yoksun tüm deneyimlerimiz (expérience), tüm eylemlerimiz bize insan bilincinden bağımsız olarak ve ondan önce de var olan maddi doğanın kesinliğini verir. Buna karşın maddi destek olmadan ya da maddi doğa tarafından az ya da çok doğrudan şartlandırılmış (conditionné) içerik olmadan hiçbir bilinç var olamaz. Bu nedenle maddeciliğin, maneviyatın bize eşdeğerini sunmadığı, bir özerkliği (autonomie) vardır. Metodolojik olarak tinsel faktörlerin ortaya çıkmasının yol boyunca kesinlikle meşru olduğunu, ancak analizin sonuna gelmenin tatmin edici olmadığını da ekleyelim. Aslına bakarsanız, tinsellikle öngörülen sonuçlar, sadece sözlü olarak ifade edilebilir gibi gözükse de, aksine, maddesel gerçekliğe giden yolda kaçınılmaz bir başlangıç noktasıdır. Eğer ki gerçekten bilimsel bir çalışma ortaya çıkarmanın peşindeyse bu yolda karşımıza çıkan bu tarz çeşitli engeller sayesinde, koşullananı (conditionné) koşullayana (conditionnant) bağlayarak maddesel verilere ulaşabiliriz. Bu maddesel veriler sayesinde de, nesnel bir uzlaşmaya varmak mümkündür, çünkü kendisi yahut aynı karaktere sahip dolaylı tezahürler (manifestations indirectes), direkt olarak gözlemlenmeye uygundur; artık o baştaki muğlak olan tinsel faktörler yerine direkt olaylara dönüşmüşlerdir. Böylece, insanlığın bütünü özünde yer alan bu kısıtlı ve karşılıklı etkileşimi de hesaba kattığımız göre, artık bu etkileşimin analitik incelemesini yapmaya geçebiliriz. Tinsel olanla maddesel olan arasındaki etkileşimle karşı karşıya kaldığımız durumlarda, vardığımız son nokta her zaman maddesel olanda saklı olacaktır ki bunun da metafiziksel bir onaylanmayla hiçbir ortak noktası yoktur. Oysaki bu içteki tinselliğin yok sayılması bir aykırı düşünce niteliğinde (paradoxale) gibi görünebilirken aynı zamanda, tinsel olanın maddesel olanla bir nedensellik bağı içerisinde olduğunu da gösterir. Bu konuda, biz de aynı diğer bilim dalları gibi hareket ederiz, başka bir deyişle, arayışında olduğumuz esasın, tıpkı bahsi geçen bilim dallarında olduğu gibi, bilimimizin yani tarihin geçmişten edindiğimiz bilgileri, yeni keşfettiğimiz verilerle ilişkilendiririz.

Ne tinsel olan ne de maddesel olan sonsuzlukta (l'éternité) sabittir. Çünkü bilimin bütününde yer alan mekanizma zaman elementine bağlıdır. Bununla ilgili olarak fiziksel bilimlerde karşımıza geri döndürülemezlik (irréversible) kavramı çıkar (örneğin enerjinin adım adım azalması gibi); ölçeğimiz evrenden de atomdan (radioactivité) da yapılmış olsa fark etmeksizin bu süreç hâlâ tam olarak takip edilebilir değildir. İnsanın ölçeğine baktığımızda ise, fiziksel aşınmalar (usure physique), kimyasal tepkimeler (réactions chimiques) karşımıza çıkar, bunlardan bazıları geçmişten gelirken bazıları da gelecekte oluşacaktır. Evrimse, bunun tam aksine, biyolojiden öğrendiğimiz verilere göre, insanlığın ölçeğini derinlemesine ve daha güçlü bir nedene dayanarak (a fortiori) geleceğe hazırlanmaya iter. Bütün canlılar ve insanoğlu, hem

ayrı ayrı hem de bütünüyle sürekli bir dönüşüm içerisinde. Fakat insanoğlu, (insanlığın diğer canlılarla ne ölçüde aynı kefeye konulabileceği hâlâ tam olarak kanıtlanmış değildir) karşımıza farklı bir dönüşüm faktörünü de çıkarıyor. Burada bahsedilen, dış faktörlerden etkilenme yoluyla ortaya çıkan evrimsel süreçten farklı olarak, insanoğlunun kendi koyduğu yasalara bağlı eylemlere geçtiği, bilinçli bir yaratım sonucu olan bir dönüşümdür. Yani insan kendi evriminin motorunu kendi eliyle yaratıp ve harekete geçiriyor.

Peki, bu evrim, hangi normlara göre üretiliyor? Isıya yahut uzayda kapladığı göreceli (relative) yere bağlı olarak gerçekleşen evrim sırasında, örneğin birbirine koşullanmış iki beden denklemlenmeyen karşılıklı etkileşimine tanıklık ettiğimizi düşünelim, bu durumda kimyasal bir tepkime ve bunun sonucunda da yeni bir beden üretimi söz konusu olur. Fakat bu üretilen beden, koşullanan iki beden safi bir toplamı değil, nitel (qualitative) bakımdan oluşmuş yepyeni bir varlıktır. Canlı varlıklar ve insanoğlu, kendilerine doğa tarafından yüklenen gerekliliklerin genelde karşısında dururlar, ancak uzlaşım, nadir de olsa sağlanabilir. Fakat sıklıkla rastlanan bir durum, bu uzlaşımın önünde engellerin olması ve dolayısıyla zıtlıktır. Bu tip çatışmaları, insanın yaşamında yani toplum kavramının bünyesinde de rahatlıkla bulabiliriz. Toplumsal evrim, topluma bağlı faktörlerin yavaş yavaş dönüşmesiyle gerçekleşir ya da daha açık konuşmak gerekirse ortaya koyulan yeni bir yaklaşımın, yeni bir toplumsal düzen inşasının, onu önceleyen ve önceleyeninin çatışmalarını yok edip üstüne çıkmasıyla ve bu kez de bu yeni düzenin çatışmalarının ortaya çıkmasıyla gerçekleşir. Doğal olarak bu çatışmalar döngüsünün sonu yoktur ve bu yüzden, insanlığın karmaşık gerçekliğine (réalité complexe) sadık kalarak ona sözlü olarak tercüman olabilmek, ancak ve ancak, bu döngünün bir çatışmalar (tezler ve antitezler) şemasıyla temsil edilmesiyle ve bu şemadan doğan öz ve basit sentezlerle sonuçlandırılmasıyla mümkün olabilir. Aynı zamanda, bu çatışmalar evreninde, yeni ve daha sağlam, daha sabit, daha sorunsuz bir toplumsal düzen arayışının da sonu yoktur. Bu sebeple, olaylar arasında direkt bağlantılar aramak, çalışmamızın ana hipotezlerini üretmek birinci sırada olmalı, hemen ardından da bu hipotezlerin en benzer şekilde temsil edildiği gerçek olaylar bulunmalı ve buna göre de uygulamalarının verimli olup olmadığı sorgulanmalıdır. Şüphesiz ki, karşılaşacağımız çatışmalar mantık biliminde (science logique) geçen, var oluş (l'être) ya da olmayış (non-être), evet ya da hayırla sınırlı olmadığı gibi, sentez kavramımız da deyim yerindeyse "bir elmanın iki yarısı" yani uzlaştırılmazların uzlaşımından ibaret değildir; çatışan taraflardan hangisinin zamanla diğerini geçersiz kılacağını analiz etmektir. Bu, felsefi terminolojide evrimin diyalektik oluşuyla ifade ettiğimiz bir durumdur. Bu yüzden de, diyalektik olarak incelememize geri döndüğümüzde, yapmamız gereken, insan gerçeğinin farklı öğelerinin arasındaki ilişkilenmelerini aramaktır. Dış ve maddesel dünyanın kendi bedensel doğasına yansımaları... İşte doğa karşısında insanın yeri budur. Daha doğaya karşı verdiği ilk tepkisinden itibaren düşünce dünyasının en mündemiç (inhérent) bölümlerinde, bir ölçek oluşmaya başlar. Peki, bu ölçeğin basamakları nelerdir? Doğayla karşı karşıya kalan insan, onun maddesel eylemlerine uyum sağlar ve aynı zamanda, bilinci de bu durumun bir temsilini oluşturur. Başka bir deyişle, her yeni teknik bir düşünceye denktir. Fakat bu ayırım, ikisi arasında bir etkileşimsizlik olduğu manasına gelmez. Bir yandan, teknik dediğimiz şey, bir icat etme eylemidir, dolayısıyla gerek bilinç gerekse yaratma isteği ile olsun, insan bütünüyle etkileşim halindedir. Öte yandan, düşünce maddesel yaşama sıkı sıkıya bağlıdır, dolayısıyla teknik yaratımın ilkel aşamasında yer almaz ve eylemin maddesel ve tinsel şartları, medeniyetin şafağında, birbirinden ayırt edilemez bir bütündür. Bu durumu göz önüne almak için zihnin mündemiç (inhérent) özelliklerini öne sürmek, bir yere varmayacak bir laf kalabalığından öteye geçemez. Zira bu özellikler sonuçta karşımıza çıkan düşünce haricinde bir etki alanına sahip değildir. Buna karşın, maddesel teknik tamamen açıklığa kavuşturulmuş olsa

dahi (ki bu durumda yaratımı geri döndürülemez), en azından katı maddesel gerçekler tarafından koşullandırılmış olması inkâr edilemeyecek bir veri olarak kalmaya devam edecektir. Dolayısıyla başlangıç noktamız burası olmalıdır ve yapacağımız çalışma da, teknikle ona eşlik eden düşünme biçimleri arasında bir benzeşim kurma yöntemi bulmak üzerine olmalıdır. Ve bu ilk ağlar bütününde, tekniğin tüm evrimi, teknikle düşünce arasındaki ilişkinin de evrimini peşinden sürükler ve böylece düşünceyi de bu sirkülasyonun içine alır. Burada farkına varmamızın önem teşkil ettiği esas durum, önsel (à priori) olarak icatların mümkün olmasını sadece yaratma isteğine bağlamamak gerektiğidir. Çünkü bunun kanıtlanmasının mümkün olmadığı, öte yandan maddesel koşulların yenilerinin bulunabilmesi için düşünceye mecbur olduğu bir gerçektir. Örneğin, bir bölgenin tahliye edilmesi, zorunlu göç ve buna bağlı olarak başka ihtimaller mümkün olmadığı için o bölgeye ait hasadın ve tarımın da yok olması gibi.

Lakin doğal olarak, sadece teknikten bahsetsek ve diğer basamaklara geçmek zorunda olmasak aslında karşımıza hiçbir sorun çıkmazdı. İnsan sadece bir bireyden ibaret değildir, aynı zamanda bir toplum içerisinde varlığını sürdürür. Burada da, yine, bu ikisini birbirinden ayırabiliyormuşuz gibi davranmak beyhude bir çaba olur. Bireylerden oluşmamış bir toplum görme ihtimalimiz ne kadar düşükse toplumdan bağımsız halde varlığını sürdüren bir birey görme ihtimalimiz de o kadar düşüktür. Ama bunun da ötesine geçmek gerekir: İnsanlara dair verileri ortaya koymaya çalışırken insanı sadece biyolojik olarak ele almak ne kadar saçmaysa sadece toplumsal olarak ele alıp bireysel özelliklerini göz ardı etmek de bir o kadar manasızdır. Bilinç bireyseldir, insana dair şöyle ya da böyle özellikler bireyseldir, (önsel-à priori-olarak sadece buna indirgememek gerekse de) bireye ait biyolojik özelliklerle şekillenmiştir. Ama insana sadece bu faktörler hükmetmez, bu faktörler arasında biri vardır ki bireyin yaşadığı toplum tarafından şekillenir, bu faktör dildir. Hangi düşüncenin dilden ibaret olmadığını söyleyebiliriz ki? Yalnız, metodolojik olarak ilerlediğimizde, bireysel ve toplumsal olarak ayırdığımız aynı planın üzerinden devam etmemiz söz konusu olamaz. Esasında, bireylerin varlığını yok saymamız nasıl mümkün değilse toplumsal olanın incelenmesinde sıklıkla yaptığımız gibi, bu bireylerin kendilerine has özelliklerini, biyolojik özelliklerini hariç tutup (hiçbir zaman tam olarak mümkün olmasa da) yok saymadığımız gibi, bireyin toplumdaki yerini de yok sayamayız. Bir toplumu anlamak için ilk olarak dikkate almamız gereken şey, bireylerin neye benzediğidir. Bireysel farklılıklar (différences individuelles), istatistiki olarak çoğu zaman, bütününe beraber gerçekleştirdiği davranışları pek etkilemez çünkü birbirlerini doğru orantılı olarak nötrlerler. Elbette, bir “önemli şahsiyet” durumu da söz konusudur, yani bu bireyin bağlı olduğu topluma olan etkisini yadsımak mümkün değildir. Ama, açıkçası biz onu özerk bir star olarak görüp incelemeyiz. Onun bu önemi, aslında toplumun bir yansımasıdır (doğrudan yahut dolaylı fark etmeksizin), bu da demek oluyor ki, onun ifade ettikleri yahut bu topluma kattıkları, o olmasa da bu toplumda var olabilirdi ama kendisi, bağlı olduğu toplum olmadan bu kadar önemli olamayabilirdi. Bu önemin tam olarak anlaşılması için elimizde bir başka ölçüm aracı olmadığı gibi, bu “önemli şahsiyet”lerden bahsetmek için kendi içinde kifayetsiz bir kavramlaştırma vardır. Bu durumda bile, bireye ulaşmanın yolu toplumdan geçmektedir. “Anormal” (aberrant) olarak görülen bireylere baktığımızda da, yine, bir toplumsal evrim sürecinin içinde ortaya çıktıklarını görürüz. Başka bir deyişle, en bireyselleşmiş birey bile toplumun ürünüdür.

Birey, tümüyle ve direkt olarak toplumun bir üyesi değildir, çünkü her birey, belli gruplar içerisinde yaşar. Bu gruplar, tesadüfi şekilde oluşmaz. Maddesel dış etkenlere bağlı olarak oluşanlar (coğrafi gruplar), biyolojik özelliklere bağlı gruplar (ırk, yaş, cinsiyet gibi)

vardır. Diğerleriyle; kelimenin tam anlamıyla sosyal hayata bağlı gruplardır. Her insan, birçok farklı gruba bağlıdır ancak hepsinin kendi üzerindeki etkisi aynı değildir. Coğrafi koşullar genelde sabittir yahut çok yavaş bir değişim halindedir ve bu yüzden toplumsal evrimle ilgili hiçbir bilgi vermezler ya da sadece çok genel ve uzun bir dönemi kapsayan bilgiler verebilirler. Yaş ve cinsiyete bağlı koşullar ise, evrensel oldukları için yine toplumsal evrim hakkında pek fazla bilgi vermezler. Irk dediğimiz şey de bir gerçekliktir, fakat eğer farklı renklerin ayrımını saymazsak şu anki devlet kurumunun işleyiş şekline baktığımızda ırka bağlı bir sosyal ayırım göremeyiz. Toplumsal hayatta özel olarak karşımıza çıkan işgal ve sömürgecilığe bağlı ırkçı ve ayrımcı olayları bir kenara bıraktığımızda, sosyal sınıflar gibi irksal sınıfların olduğu bir toplum göstermemiz mümkün değildir. Yani toplumsal evrim, ırkların kendi içindeki ayrışmalarından bağımsız olarak dönüşmeye devam eder diyebiliriz.

Son olarak da sosyal hayattan doğan gruplardan bahsedelim. Ailenin toplumda gerçekten var olan bir birim olduğu doğru ama bu birim, bireyler arasında hiçbir farklılığın oluşmasına sebep olmuyor çünkü kendisi de kendisinin dışındaki koşullara bağlı olarak şekilleniyor. Her insan, ideolojik, dini, politik vb. gruplara bağlıdır. Bu gruplar o kadar gerçeklikle iç içedir ki, çoğunlukla aklımıza ilk sırada gelmezler. İşte tam da bu yüzden, birey üzerindeki etkilerini tam olarak belirlemek mümkün değildir. Dolayısıyla, bizim yapmamız gereken bu maddesel hayattaki gruplaşmaların aralarındaki farklılıklara odaklanmaktır. Her birey, hayatı boyunca (ordu, okul vb.) bir yığın grubun parçası haline gelir, bunlardan bazıları gelip geçiciyken bazılarının birey üzerinde önemli etkileri olur. Daha uzun süreli olanlar arasında, mesleki gruplar vardır ancak çok fazla çeşit meslek olduğu ve bu mesleklerin bazılarının arasında önemsiz ve küçük farklar varken bazılarında ise çok önemli farklar olabilmektedir.

Problematikimizi tekrar ele aldığımızda, demiştik ki, ilk ele almamız gereken unsur, tekniktir. Toplumun yapılanmasında, bu teknik, işin ekonomik kısmını belirler (göçebelik ya da yerleşik hayat, tarımsal ya da şehirsal bir çalışma düzeni, bireysel ya da kamusal, üretim ve ticaretin her alanında ödenek verilip verilmemesi hususları). Tam tersi durumda ise, bu karşılıklı eylem hâlâ geçerlidir, teknik, örneğin bir ticaret kuruluşunun üretim fazlasını tanzim etmesi ile teşvik edilebilir. Şüphesiz ki, ekonomik düzenin sağlanmasında insani icatlar büyük bir rol oynar fakat bu rolü ancak belirli ve gerekli nesnel koşullara bağlı olarak oynayabilir. Burada bir noktayı netleştirmek gerekir. Ekonomik düzenin iki boyutu vardır: Üretim ve tüketim. Bunlar da üretim çalışmasının içinde bireylerce bölüşülür. Teknikle direkt bir bağlantıya sahip olansa üretimin (ve bunun ulaştırılmasının) düzenlemesidir. Bu durum, bölüşüm kısmında böyle gerçekleşmez çünkü bölüşümün her parçası eşit değildir. Bu bölüşüm, insanların üretimin ekonomik organizmasındaki yeriyle direkt bağlantılıdır. Çünkü insanların ne kadar ekonomik güçleri varsa bölüşümden o kadar fazla pay alırlar.

Durumun toplumsal plan kısmına geldiğimizde görüyoruz ki, sosyal farklılıkların hareketlerini tam olarak fark edebilmemiz ancak üretim sürecinde olan konumlanmaların incelenmesiyle mümkün olabilir. İnsanların çoğunluğu bu süreçte benzer (analogue) bir yer kaplarlar, ev sahipleri çalışmaz, çalışanlar mülk sahibi değildirler, hem çalışıp hem mülk sahibi olanlar vardır, üretim ağının profesyonel olarak dışında olanlar vardır, bütün bu gruplar diğer gruplarla benzerlikleri yahut farklılıklarıyla toplumdaki sınıfları oluştururlar. Toplumsal bilinçte, belli belirsiz de olsa bu ayrışma hep hissedilir ama daha çok, günlük hayattaki anlık olaylardan dolayı bu bölüşüm, zenginleri ve yoksulları karşı karşıya getirir. Bu iki kavram muğlak ve yetersizdir. Bir yandan, bu hemen fark edebileceğimiz bir ayırım olmadığı gibi, öte yandan da çok fazla basite indirgenmiştir. Toplum, birbirine zıt bu iki sınıftan, zenginlerden ve yoksullardan oluşmaz, buraya orta sınıfı da dahil etsek dahi bu ayırım, yeterli değildir.

Günümüzde işçiler, çiftçiler, kamu çalışanları ve esnafların gelirleri arasında denklik vardır ve kendilerine de sorsak aynı sınıfta olduklarını söylemezler, zaten bunu iddia etmek de mantıklı değildir. Fakat toplumun ekonomik yapısına üretim açısından bakarak analiz ettiğimizde aralarındaki farkları rahatlıkla görebiliriz. Kapitalist sistemde, üretim aracı mülkleri olan kapitalist ev sahipleri ve bu mülklerde payı olmayan, çalışan işçi sınıfı düşmandır (classes antagonistes). Bu ikisi arasında, orta kademe yöneticiler vardır ki bu yöneticiler de mülk sahibi değildirler fakat mülk sahipleri tarafından düzenlenen işlerde yönetici rolünü üstlenebilirler ve kapitalist kârdan pay alabilirler. Akabinde daha az kapitalist olan sektörler gelmektedir (zanaat, küçük ve orta büyüklükte tarım ve çiftçilik gibi kapitalizm öncesi sisteminin uzantılarıdır), bu durumda işçi ve mülk sahibi özellikleri tek kişide aynı anda var olabilmektedir. Son olarak da, evrimleşmiş, gelişmiş ve karmaşık bir toplumda var olan ve üretim zincirinde direkt bir rolü olmayıp da düzenin sağlanmasında ya da manevi ve kültürel anlamda topluma katkı sağlayanların olduğu gruptan söz edilebilir (kamu çalışanları, serbest çalışanlar, din adamları, sanatçılar vb). Bu karmaşıklığın sonucu olarak her zaman sınıfsal ayrımları net ve eşit bir şekilde yapmak mümkün olmaz, bu aynı zamanda, bireylerin de hangi sınıfta oldukları bilincine sahip olamamalarına da sebep olabilir. Fakat, bir insanın sadece ve sadece tek bir sınıfa ait olması gibi bir durumun da söz konusu olduğunu göstermez. Çünkü sınıflar birbirlerine bağlı olarak varlıklarını sürdürürler, tıpkı birbirine çekilen manyetik zıt kutuplar gibi. Günümüz Fransa'sında, ekonomik yapıda kapitalizm hüküm sürüyor, sınıfların durumu kapitalist sektörün iki zıtlaşan kutbu arasında gidip geliyor, diğer sosyal sınıflar sınırları muğlak orta sınıflara dahil ediliyor.

Elbette ki, üretimdeki bu konumlanmalar arasındaki farklar nesnel bir gerçekliktir ve bu yüzden daha geniş bir anlamda, ekonomik sınıfların da var olan nesnel bir gerçeklik olduğunu kabul edebiliriz. Bu da çalışmanın yönetime bağlı hipotezini destekler niteliktedir. Yalnız bu sınıfların içeriğini ya da toplum üzerindeki etkilerini, önsel (à priori) olarak bilmemiz de, diğer toplumsal ayrışmaların etkisini gözetmeksizin ele almamız da mümkün değildir. Fakat bu gruplar arasında derin farklar mevcuttur. Üstte açıkladığımız gruplar (Coğrafi, ırksal farklılıklar) üzerinde etkiye sahiptir ve bunlardan biri diğerine hiç etkisi olmadan yok olabilir. Cinsiyetlerde ise, biri olmadan diğerinin var olması mümkün değildir, yaşlılık ve gençlik de keza aynı şekilde (ama gençlik ve yaşlılık için aynı şeyi söyleyemeyiz), ama burada biyolojik ve bireysel faktörlere bağlılık söz konusudur ve özellikle eklenmediği sürece toplumsal olarak ele alınamaz. Meslekler arasında gözle görülür derecede bir karşılıklı dayanışma, birbirine bağlılıktan söz edebiliriz ama tabii bu, teknik ve ekonomi ile sınırlandırılmıştır. Aşağı yukarı şunun da doğru olduğu söylenebilir. Endüstrinin tamamı, tarımda ciddi bir gerileme olmadığı sürece yok olamaz. Buna karşın sosyal sınıfların elle tutulur tek bir varlığı yoktur, bu da hepsinin varlığının birbirine dayandığına işaret eder. Kapitalistler olmadan işçi sınıfı (prolétariat), derebeyleri/lordlar (seigneurs) olmadan köleler (serfs) olamadığı gibi, işçi sınıfı olmadan kapitalistler, köleler olmadan da derebeyleri var olamaz. Dolayısıyla burada konu edilen ayırım mündemiç-içkin- ve yapısal bir ayırmadır, sosyoekonomik varlıklarından ayrı düşünülemez.

Sınıfların bu yapısı, bize teknikten daha fazla sabit veri vermese de, ekonominin bel kemiğini oluşturduğu da bir gerçektir. Bu sınıfların oluşturduğu bu birbirine bağlı kompozisyon, her daim bir dönüşüm içerisindedir. Mündemiç çatışmalar genelde ekonomik ve sosyal planın üzerinde gerçekleşir. Örneğin, ekonomide kapitalist rejim olması durumunda, kapitalistlerin maaşları ve dolayısıyla alım gücünü sınırlandırması her zaman bir gerekliliktir ve aynı zamanda fiyatları da düşürür; bu da toplumsal olarak zıt grupların en azından bir kısmının lehinedir. Ama bu çatışmalar da evrim geçirir. Bazı zamanlarda bu zıtlaşmalar yok denecek kadar azdır, bazen

de örtüktür ve direkt etkilerini görmemiz de mümkün değildir (mutsuz işçi sınıfının göç etmesi gibi). Bazense direkt olarak bir çatışma meydana gelir. Toplumsal evrim sırasında, hüküm süren sınıfın artık gücünü koruyabileceği bir ekonomik durumunun olmadığı noktaya gelindiğinde, bu sınıf diğer sınıfların hayatını idame ettirmesini sağlayan kaynaklara tutunmaya çalışır ve bunu çoğunlukla güç kullanarak yapar. Böylelikle, bir devrim gerçekleşir ve bu da üretim araçlarının hâkimiyetinin bir sınıftan diğerine geçmesi anlamına gelmektedir.

Toplumsal yapı da ekonomiye göre şekil alır. Örneğin devrim öncesi Rusya'sındaki tarım yabancılara ihracat yapmaya yönelikti ve böylece döngü mülk sahibi çiftçilerin lehine işliyordu. Günümüzde ise tarımları sadece ülkenin kendi içindeki temel gıda-ürün ihtiyacını karşılamaya yönelmiş ve bu da kültürlerinin yapısının değişmesine neden olmuştur.

Toplumsal yapı, evrim için gereken koşulların bel kemiği niteliğindedir. Karmaşıklığın adım adım arttığı düzlemde ilerlemek bizim için en iyisi olacaktır. Öncelikle, bir devlette siyasi kurumların oluşturulmasının doğal bir sonucu olarak teknik olanaklar ortaya çıkar ve buna bağlı olarak da var olan sınıfların gücü belirlenir. Hüküm süren sınıf hükmünü aşağı yukarı bu yolla belirli bir düzene koyar. Fakat her şeyden öte, insan düşünür. Bu düşünme eylemi tabii ki de hayatının maddesel koşullarından bağımsız değildir. Örneğin teknikle belirli noktalarda direkt bağlantıları da vardır ama daha da önemlisi burada sosyal, yani toplumsal düzene bağlı olarak şekillenen insanı da ele almaktır. Bu durumda tarihçi olarak önümüze yeni ve pek de kolay olmayan görevlerden biri çıkar: İçeriğinin yöntemlerini de belirterek düşünce ile toplumsal yapı arasındaki ilişkilenebilirliği çalışmamızın yönetme hipotezi üzerinden incelemek. Zira şu ana dek, hangi toplumsal yapı yahut konumlanmanın hangi düşüncenin "yansıması" olduğuna dair bir şey söylemedik. Burada bahsedilen bir betimlemedeki ya da bir camdaki yansıma gibi bir yansıma değildir. Bu etkileşim çok daha farklı bir biçimde karmaşıktır. Çünkü konu edilen sadece düşünceyle, doğal verilerle ya da toplumla beslenerek oluşan maddesel içerikler değildir, bu ikincil bakış açıdır, birincil bakış açısı ise anlamak, yorumlamak, bu verilerin belli kısımlarını ayıklamak ya da olduğu gibi bırakmaktır. Bu tıpkı dindar yahut pozitivist bir tavra benzer. Belirli bir zihinsel tutumla belirli bir toplumsal yapı arasındaki etkileşim aslında bu etkileşimin olmayışı ya da sistematik bir şekilde verilerle düşünceler arasında gidip gelmesidir. Başka bir deyişle, "yabancılaşma"dır ve sosyoekonomik planda insanların verdikleri emek sonucunda ortaya çıkan ürüne "yabancılaşması" ile paraleldir. Bu noktada kendimize şu soruyu sorabiliriz: Duygusal ve entelektüel yaklaşım, söz konusu gelişmekte olan bir toplumsal durumdaki insan olduğunda da aynı mıdır, yoksa bu bir açmaz mıdır? Bu araştırma konusundaki en zorlayıcı faktörlerden biridir ve belgeleme harici bir amaç için üzerlerine eğilinmemiş olması ve genelde sanatçısının bireysel izini taşıyan sanat eserlerinden tam olarak tanıklık ettiği toplumsal düşünce sisteminin okunamaması gibidir. Sadece bu bahsettiğimiz, dönemin toplumsal düşünce sistemini bilmemiz halinde, bir sanat eserinde neyin dönemi yansıttığını, neyin döneme yeni bir soluk kazandırdığını, neyin toplumun geneli tarafından kabul görmediğini yahut neyin tamamen sanatçının kimliğine ait olduğunu ayırt etmemiz mümkün olabilir. Öte yandan, tinsel verileri asla sabit verilermişçesine ele alamayız, daha çok, evrimde olan ve bu evrimi özerk olmayan, önceki tinsel dışavurumlara bağlılığını da inkâr etmediğimiz ve yukarıda açıkladığımız toplumun özünü ilişkisini de çözümlenerek incelememiz mümkündür. Bu ilişki aynı zamanda hangi eylemin sosyal hayatta karşılık bulacağını da analiz etmemiz gerektiğine işaret eder, böylece ekonomik düzenin, tekniğin ve tinsel evrimin üzerindeki etkisini de direkt olarak görebiliriz.

Bunlar, son derece basit bir şekilde şemalaştırılmış, tarihi ve insanı anlama çabasında bize yol göstermesi gereken öncül hipotezlerdir. Önsel (à priori) olarak bilmediğimiz, tarih

biliminin oldukça basitleştirilmiş verilerinin doğal sonuçlarıdır ki, tarih bilimi, bunları aslında kademe kademe, metafizik ve dini ekollerden ayırmayarak bir araya getirir. Tıpkı, Descartes'in matematikten mantık ilkelerini çıkarması ya da Claude Bernard'ın doğa bilimlerinde büyük bir başarıyla kendi deneysel yöntemini kullanması gibi.

Az önce açıklığa kavuşturduğumuz tarihsel inceleme yöntemi, belirli bir açıdan baktığımızda, tarihsel süreçte "diyalektik maddecilik" (matérialisme dialectique) adını almıştır. Bunu tarih bilimine uyarladığımızda ise "tarihsel maddecilik" (matérialisme historique) olarak adlandırılır. Bunu başından itibaren adlandırmayışımız da aslında kasıtlıydı. Zira diyalektik ve tarihsel maddecilik ile sosyalizm arasındaki bağ geçmişe dayanmaktadır. Günümüzde, komünizm çoğu kişinin diyalektik ve tarihsel maddeciliği önsel (à priori) olarak önerilen bir doktrin olarak görüyor. Bunun sebebiyse bu kavrama belirli bir siyasi anlam yüklemiş olmamızdır. İşte mesele tam olarak da bu. Tarihsel maddecilik dediğimiz, tarih biliminin teorileştirilmesinden başka bir şey değildir. Tarihe dair verilerin toplanması ve anlaşılması, pratikte belli şeylerin yaşanmasına sebep olabilir. Bu tıpkı bizim radyotelgrafı bilimsel olarak ortaya konulan hertz dalgalarının özelliklerini bilmeden üretemememiz gibidir. Nasıl ki pozitif bilimler, kullandıkları metodun değerini sadece açıklamalarının tutarlılığıyla değil de, tartışmaya açık olmayan pratikteki uygulamalarıyla kanıtlıyorlarsa insani bilimlerde de, insan ortaya koyduğu bilimin gerçek hayattaki karşılıklarını görmeye ihtiyaç duyar ve bu karşılığın başarısı ya da başarısızlığı, ele aldığı metodun değerini yahut yetersizliğini gözler önüne serer. Eğer bugün maddeci tarih, komünizmle bağlantılı olarak görülüyorsa bu hem bu fikri benimseyenlerin hayata geçiş biçimleriyle hem de, daha önemlisi, bu uygulamanın sonuçlarıyla ilgilidir. Resmi öğretim bu konu hakkında sessiz kalıyor ve bu yüzden de meraklıları arasında en çok konuşulan konu da bu oluyor. Bazıları sırf sınıf dayanışması için bazıları da tamamen farklı sebeplerden, komünizmin saflarında yer alıyorlar. Bu durum böyle olduğu için affınıza sığınıyoruz fakat bir konu hakkındaki bilginin ve bir olayın koşullarının olduğu gibi olması akademisyenlerin elinde olan bir durum değildir. Dahası, resmi öğretimin bu konudaki sessizliği, aslında metodun işe yararlığı konusunda en büyük kanıt niteliğindedir. Marx ve Engels'in hüküm sürdüğü bir yüzyılın ardından, daha açık hale getirilip, güncellenip yorumlamaya dayalı bilgi kirliliklerine olan eğilim Lenin'e ve ondan sonra gelenler tarafından da o şekilde devam ettirilmiştir. Artık bu yabancı isimlerin yanına bir Fransız'ın ismini koymanın vakti gelmiştir.

Bu sebeple çalışmalar üretmek gereklidir. Sadece metodun genel prensiplerini bilip onların içinden karmaşıklığa karşı gelen basit önermeler çıkarmak yeterli değildir. Yahut mesela, eğer ücretsizlik (gratuité) kavramı derinlemesine incelenerek gösterilmezse metodun kendisinin saygınlığının sarsılmasına neden olabilir. Aynı zamanda, genel bir tarih anlayışı olmaksızın bu konuda detaylı araştırmalar yapmaya girişmek son derece verimsiz; genel fikirlerin tıpkı bir pozitif bilimin keskinliğiyle, gerçek olaylarla desteklemeden tartışılmaya çalışılması da nafi bir çabadır. Bu durumda bize kalan miras da, tarihçilerin XIX. ve XX. yüzyılda ortaya koydukları eleştiriler ile birlikte "yardımcı bilimlerin" (sciences auxiliaires) gözler önüne serdikleridir.

İnsanlardan bazen duyduğumuz tarih biliminin geçmişine yönelik "savaşlar ve krallardan ibaret" eleştirileri hem yanlış hem de fazla basittir. Bu hem siyasi tarihi, hem de ekonomik(iktisadi) tarihi görmezden gelmemiz anlamına gelir. Ekonomiyi öncelik olarak belirleyen metot, dışlayıcı bir "ekonomizm" anlamına gelmez, bu aynı dışlayıcı bir "politizm" kadar mantıksız olacaktır. Bu yüzden de, tarih bilimini tanımlaması gereken kavram aslında "totalitarizm" dir. Yukarıda açıkladığımız sentezle sonuçlanan bir tarih bilimi metodu olması

da şart değildir aslında. Şu da bir gerçektir ki, genelde elimizde olan düzenli belgelemeler siyasidir, çok daha rahat bulunurlar ve anlaşılması kolaydır. Öte yandan, direkt olarak ekonomiye bağlı verileri gösteren belgeler dağınık ve seyrek, özellikle de daha antik çağlardan kalanlar. Şu da başka bir gerçektir ki, tarihsel evrimi inceleyebilmek için, kronolojisini bozmamak gerekir ve bu kronoloji de tabii ki “politik”tir, ki bu da çoğu zaman işimizi epey kolaylaştırır. Henüz üzerine yeterince çalışma yapılmamış bir alanda uyguladığımız dolayısıyla, politik verilerin ayrıntılı bir şemasını çıkarmak ve böylece araştırmanın adımlarını netleştirmektir. Ama eğer bu verileri ele almaz da, başka verilerin peşine düşüp oradan ilerlemek istersek son aşamada olması gereken sentezimizi en başta açıklamış oluruz. Aynı şekilde, bireylere ait olan tüm tarihi silmek de yine aşırıya kaçmak olacaktır. Zira sadece bireysel verilerdeki ortak noktaları tespit ederek genel bir tarihin özelliklerini ortaya koymamız mümkün olabilir. Bu noktada bile işi daha ileri götürmek gerekir.

Açıkça gördüğümüz üzere, tarihsel bir araştırmanın sonucunda, parçalara ayırarak incelenmiş de olsa, ekiplere pay edilerek (tıpkı bir laboratuvarda yapıldığı gibi) üzerine düşülmüş de olsa, her şeyi aynı anda kapsayacak bir yöntem bulmak da, her konudan bahsetmek de mümkün değildir. Yalnız, büyük olaylar için konuştuğumuzda, bütün detayların açık seçik belirtilmesi, özellikle de diğer alanların da ufukumuzda yeni pencereler açmasıyla birlikte mümkün olabilir. Konuları parçalara ayırmanın son derece elzem olduğu eğitimde bile, bu parçaları tarihin alanlarına bağlamak, küçük çocukların zihinlerinde daha net bir tarih bilgisi ve algısı oluşmasını sağlayacaktır. Ama o durumda bile, ufuktaki pencereyi sadece açmak, ufuktaki her şeyi göstermemeye çalışmak gerekir. Sadece öğrencide, o pencerenin ardındakiler hakkında bir merak uyandırmak kâfidir.

Bölüştürmek yerine birleştirmek her zaman başarısızlıkla sonuçlanacak diye de bir şey yoktur. Tarihteki bir olay elbette ki günümüzdeki bir hadiseye benzeyebilir. Sonuçları aynı olabilir de olmayabilir de. Aynı anda tarihi olaylar arasında, hem belirli ve yönetilebilir ilişkiler kurmalı hem de dönemlerin göreceliliğini (relativisme) de unutmamalıyız. Yani her ekonomik durum, siyasi şartlarla ilintilidir, derebeylikte olan sınıf ayrımının benzerini modern kapitalist sistemde de görmemiz mümkündür, bu durumda Orta Çağ demokratik olmamakla ya da geri kalmış olmakla itham etmek yahut günümüzde IX. Louis (St. Louis), III. Innocentius (III. Innocent) ya da I. Friedrich (Frédéric Barberousse)’in rejimi olmasını dilemenin bir mantığı yoktur. Öğretmemiz gereken şey, bütün bu aşamalar sırasında da sonrasında da hep orada olan, gelişmenin sürekliliğidir (continuité du développement). Önceki dönemlerdeki bir şeyleri yapma yöntemlerinin anlaşılması, günümüzdeki şartlara uygun metotların keşfedilmesini kolaylaştırır. Bu da araştırmamızın sonuçlarının doğru olup olmadığını bize gösterir ki bu şekilde, tarihi de yaşamımızla ilişkilendirmemizi sağlar.

Ortaya koyduğumuz tarih anlayışı, aslında sadece bir teorik programdan ibaret değildir. Zaten tam da bu sebepten dolayı, onu parçalara ayırabilir ve tarihin gelişmekte olduğu yönde, bilgelerin bilinçli ve felsefi ilişkilendirmelerine bağlayabiliriz. Neredeyse bir asırdır, Marx’ın döneminde yeni olarak adlandırılacak görüşler, günümüzde artık ortak aklın ürünleri olarak kabul görmektedir. Ama halen, bizi önceleyenlerin izinden giderek oluşturmaya çalıştığımız tarih biliminin gidecek çok yolu vardır. Önsel (à priori) prensiplere uyarak bunu yapmaya çalışırsak hiçbir yere varmamız mümkün değildir, dolayısıyla her zaman gelişmenin ve araştırmanın peşinde olmalıyız. Öte yandan, şunu da biliyoruz ki, topluma ve çocuklara sunulan ve öğretilen tarih, aslında hüküm süren sosyal sınıfın göstermek istediği kadarıdır. Burada bizim görevimiz, hem topluma hem de öğrencilere araştırmamız sonucu ulaştığımız tarihi bilgileri sunabilmektir. Böylece de tarih biliminin bilim yönünü daha çok vurgulamamız

mümkün olabilecektir. Tarihin gelişimini ve değişimini görmek de zaten ilgi uyandıracaktır. Zira böylece, tarih artık dış etkenleri ve hayatı görmezden gelen, istemediği bilgileri silen, kolayca okunan bir roman gibi değil de, durmadan insanlığın özünü gözler önüne sermeye çalışan bir bilim olarak görülmeye başlanacaktır. Bilimin kurallarına uyarak ve hatta bu kuralları genişleterek daha objektif bir tarihin anlayışının/yaklaşımının önünü açmak için tüm nefesimizi geçmiş jenerasyonların eylemleri ve bu eylemlerin günümüze etkileri için harcamalıyız.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- el-Akīkī, Necīb, *el-Müsteşriķūn*, vol. I Kahire 1964.
- Arkoun, Mohammed, dans *Transgresser, déplacer, dépasser: Histoire générale et histoire de la pensée (en hommage à Claude Cahen)*, chapitre III de *Humanisme et Islam: Combats et propositions*, 311 p, Librairie Philosophique Vrin, 4 Avril 2005, p.90-91, p.111 et p.126.
- Balivet, Michel, Claude Cahen, *DIA*, C. 7, ss. 15-16.
- Bianquis, Thierry, Pour un réexamen de l'apport de Claude Cahen sur la fiscalité, *Arabica* 1996, pp.135-145.
- Bibliographie des travaux de Claude Cahen, *Arabica*, T. 43, Fasc. 1, *L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques* (Jan., 1996), pp. 264-295.
- Bosworth, C. Edmund, *Itinéraires d'Orient, Hommages à Claude Cahen* by Raoul Curiel, Rika Gyselen, *Journal of the Royal Asiatic Society, Third Series*, Vol. 6, No. 1, Apr. 1996, pp.83-87.
- Cahen, Claude, Pour la Science de L'histoire, *La Pensée: Revue du Rationalisme Moderne Art, Sciences, Philosophie*, N. 8 (Juillet-Aout-Septembre), Paris 1946, pp. 36-50.
- Cahen, Michel, L'Historien et le politique: Engagement, pensée scientifique chez Claude Cahen: Réflexions et quelques souvenirs d'un fils sur son père, *Itinéraires de l'Orient: Hommages à Claude Cahen*, ed. R. Curiel and R. Gyselen, *Res Orientales* vol. 6, Bures-sur-Yvette 1994, pp. 385-442.
- Cobb, Paul M., *Itinéraires d'Orient: Hommages à Claude Cahen* by Raoul Curiel, Rika Gyselen, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 57, No. 3, Jul. 1998, pp.220-221.
- Eddé, Anne-Marie, Claude Cahen et les sources arabes des croisades, *Arabica*, T. 43, Fasc. 1, *L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques*, Jan., Leiden 1996, pp.89-97;
- Elizabeth A., Zachariadou The Oguz tribes: The silence of the Byzantine sources in R. Curiel and Rika Gyselen *Itinéraires d'Orient, hommages à Claude Cahen*, *Res Orientales* VI, Bures-sur-Yvette 1994, pp.285-289.
- Garcin, J.C., "Sur Claude Cahen", *Revue de monde musulman et de la Méditerranée*, sy. 59/60 (1991).
- <http://stella.atilf.fr/Dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?s=2239407705>. (25.10.2020)
- Kemaloğlu, Muhammet, Claude Cahen Çalışmaları ve Hakkında Yapılan Araştırmalar, *İSTEM*, S. 22 (Aralık 2013), s. 187-207.
- Lapidus, IM., Review of *Itinéraires de l'Orient*, *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 1996, vol 39/2, pp.189-90.
- Lewis, Bernard, Claude Cahen, 26 February 1909-18 November 1991, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 141, No. 2, Jun. 1997, pp.218-220.
- Martin, Jean-Marie, La féodalité vue par Claude Cahen, *Arabica*, T. 43, Fasc. 1, *L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques*, Jan. 1996, pp.244-249.

Mouton, Jean-Michel, Itinéraires d'Orient, Hommages à Claude Cahen, Res Orientalis VI, Studia Islamica 1995, No. 82, pp.154-158.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Un Seldjoukide anatolien contemporain: Professeur Claude Cahen (ou cinquante ans de recherche en histoire turque)", L'Oeuvre de Claude Cahen: Lectures Critiques, Arabica, Brill, T. 43, Fasc. 1, (Jan., 1996), pp. 116-134".

Rodinson Maxime, "Claude Cahen (1909-1991)", CEMOTI: Cahiers D'Etudes Sur La Mediterranee Orientale Et Le Monde Turco-Iranien, n°13, L'immigration Turque en France et en Allemagne, p. 194.

Tuğlacı, Pars, Türkçe-Fransızca Sözlük, İnkılap ve Aka Kitabevleri Yayınları, İstanbul 1984.

Yıldız Faruk, *Claude Cahen ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme (1909-1991)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2015.